

# МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

ОДІНЦОВ М. М.

УДК 338.436.338.33

## Одінцов М. М. Методологія формування ефективних форм просторової диверсифікації агропромислового виробництва

У статті обґрунтовано необхідність просторової диверсифікації агропромислового виробництва, що сприяє підвищенню ефективності функціонування підприємств агропромислового комплексу. Проведено аналіз негативних сторін діяльності великих холдингів, які стримують вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. У зв'язку з недостатнім науково-методичним обґрунтуванням процесів диверсифікації в аграрній сфері як альтернатива холдингам пропонується методологія формування просторової організації агропромислового виробництва на основі створення агропромислових кластерів. Запропонована типова модель агропромислового кластера передбачає добровільне об'єднання сільськогосподарських виробників з підприємствами з постачання засобів виробництва, переробної і харчової промисловості, каналів збуту і споживачів, освіти, науки і влади, що сприятиме привабливості аграрного підприємництва. При цьому зберігається юридична самостійність кожного учасника об'єднання. Практична реалізація запропонованих методологічних підходів до поширення просторової диверсифікації на основі агропромислових кластерів дозволить нарощувати обсяги виробництва продовольства за рахунок глибокої переробки сільськогосподарської сировини та створить основу соціально-економічного розвитку сільських територій.

**Ключові слова:** форми організації АПК, інтеграція, диверсифікація виробництва, синергетичний ефект, просторова економіка, агропромисловий кластер.

**Рис.:** 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

**Одінцов Михайло Максимович** – доктор економічних наук, професор, кафедра економіки, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

**E-mail:** odinsov40@ukr.net

УДК 338.436.338.33

UDC 338.436.338.33

## Одінцов М. М. Методологія формування ефективних форм просторової диверсифікації агропромислового виробництва

В статье обоснована необходимость пространственной диверсификации агропромышленного производства, которая способствует повышению эффективности функционирования предприятий агропромышленного комплекса. Проведен анализ негативных сторон деятельности крупных холдингов, которые сдерживают решение проблем социально-экономического развития сельских территорий. В связи с недостаточным научно-методическим обоснованием процессов диверсификации в аграрной сфере как альтернатива холдингам предлагается методология формирования пространственной организации агропромышленных кластеров. Предложенная типичная модель агропромышленного кластера предусматривает добровольное объединение сельскохозяйственных производителей с предприятиями по снабжению средствами производства, перерабатывающей и пищевой промышленности, каналов сбыта и потребителей, образования, науки и власти, что будет способствовать привлекательности аграрного предпринимательства. При этом сохраняется юридическая самостоятельность каждого участника объединения. Практическая реализация предложенных методологических подходов к распространению пространственной диверсификации на основе агропромышленных кластеров позволит наращивать объемы производства продовольствия за счет глубокой переработки сельскохозяйственного сырья и создаст основу социально-экономического развития сельских территорий.

**Ключевые слова:** формы организации АПК, интеграция, диверсификация производства, синергетический эффект, пространственная экономика, агропромышленный кластер.

**Рис.:** 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

**Одінцов Михайло Максимович** – доктор економічних наук, професор, кафедра економіки, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

**E-mail:** odinsov40@ukr.net

## Odintsov M. M. Methodology of Formation of Efficient Forms of Spatial Diversification of Agroindustrial Production

The article substantiates a necessity of spatial diversification of agroindustrial production, which facilitates increase of efficiency of agroindustrial enterprises functioning. It contains analysis of negative sides of major holdings activity, which restrain solution of problems of socio-economic development of rural territories. Due to insufficient scientific and methodical substantiation of diversification processes in agricultural sphere, the methodology of formation of spatial organisation of agroindustrial clusters is offered as an alternative to holdings. The proposed typical model of an agroindustrial cluster envisages voluntary union of agricultural producers with suppliers of means of production, processing and food industries, sales channels and customers, education, science and power, which would facilitate attractiveness of agricultural entrepreneurship. Besides, each participant of such a union will stay independent. Practical realisation of proposed methodological approaches to distribution of spatial diversification on the basis of agroindustrial clusters would allow growth of food production volumes by means of advanced processing of agricultural products and would create a basis for socio-economic development of rural territories.

**Key words:** forms of organisation of agroindustrial sector, integration, diversification of production, synergetic effect, spatial economy, agroindustrial cluster.

**Рис.:** 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

**Odintsov Mikhail M.** – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Economics, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

**E-mail:** odinsov40@ukr.net

Агропромислове виробництво є важливим сегментом ринкової економіки, від стану розвитку якого залежить насичення ринку продовольством і сировиною, попит на засоби виробництва і матеріальні ресурси, зайнятість населення і рівень його

життя. У нинішніх умовах, через цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних причин, воно переживає серйозну системну кризу, помітне скорочення обсягів виробництва, значне фізичне і моральне старіння матеріально-технічної бази, порушення умов відтворення робочої сили.

У цих умовах першочергове значення набувають питання підвищення ефективності економіки, її конкурентоспроможності і фінансова стабільність, тобто фундаментальні категорії сучасної ринкової економіки. Вони залежать від багатьох факторів, і зокрема, від стану продуктивних сил, кваліфікації робітників, системи економічних, організаційних і інституціональних відносин. Ринки і конкуренція чинять значний вплив на стан суспільного поділу праці, спеціалізацію, кооперацію та інтеграцію, сприяють вони і розвитку процесів диверсифікації.

**Д**иверсифікація економіки дозволяє підприємствам і цілим галузям і регіонам краще використовувати всі види ресурсів, нарощувати обсяги виробництва, підвищувати рентабельність і фінансову стабільність, повніше задовольняти попит. У той же час у питаннях диверсифікації агропромислового виробництва залишається ряд невирішених теоретичних і практичних питань. Це стосується як економічної природи, причин і місця її в системі організаційно-економічних відносин, так і соціально-економічної і екологічної ефективності, умов, необхідних для оптимального використання.

Складність диверсифікації агропромислового виробництва полягає не тільки у відсутності науково-методичного забезпечення даного процесу, а і в нестачі додаткових інвестицій, нових технологій виробництва і управління. Значна також детермінуюча роль наявності кваліфікованого персоналу і готовності до прояву політичної волі представників органів влади і управління регіонального і національного рівнів.

Ряд дослідників вбачають інституціональний механізм диверсифікації агропромислового виробництва у функціонуванні великих вертикальних інтегрованих аграрних корпорацій – холдингів [1, 2, 3, 4]. Консолідує ресурси капіталу корпоративні організації, на їхню думку, мають більше можливостей для підвищення виробництва та його спеціалізації, що ніби підвищує якість готових продуктів.

До числа певних переваг великих вертикально інтегрованих структур в агропромисловому комплексі ці автори відносять:

- ✦ концентрацію ресурсів, що дає можливість підвищити ліквідність забезпечення кредитами, використання лізингу техніки і обладнання, концентрацію інвестицій;
- ✦ прояв позитивного ефекту масштабу у проміжних і допоміжних структурах;
- ✦ підвищення рівня юридичної, консалтингової, маркетингової роботи;
- ✦ розширення податкової бази бюджетів.

У той же час недоліками даних форм господарювання є складності, пов'язані з дефіцитом кваліфікованих управлінських кадрів на селі, а також складності системи планування і контролю діяльності, інерційного механізму погодження і прийняття рішень. Функціонування аграрної сфери економіки багато в чому залежить від непередбачених факторів, а тому ризики зниження рівня менеджменту при створенні надто великих інтегрованих структур жорсткого типу такі великі, що нерідко перевершують позитивні ефекти.

Крім того, головною метою діяльності великих холдингів є вилучення прибутків із первинних підрозділів, зокрема сільськогосподарських підприємств, фермерських і селянських господарств – виробників сировинної продукції, що не сприяє вирішенню проблем соціально-економічного розвитку сільських територій [5, 6].

**А**льтернативним шляхом комплексного розвитку галузей і виробництв в агропромисловому комплексі аграрного регіону може стати забезпечення взаємодії господарюючих суб'єктів на основі стратегічного партнерства, у тому числі і шляхом встановлення довготривалих договірних відносин.

Моделлю просторової організації виробництва, відпрацьованою і рекомендованою західною економічною школою, стали кластери. Поняття кластера було введено американським вченим М. Портером при дослідженні проблем міжнародної конкуренції. Під кластером основоположник даної теорії розуміє «сконцентровану за географічною ознакою групу взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств стандартизації, торгівельних об'єднань) у певних галузях, які конкурують, але при цьому ведуть спільну діяльність» [7].

Кластери включають в себе фірми готового продукту або сервісу, постачальників спеціалізованих факторів виробництва, комплектуючих, сервісних послуг, фінансові інститути, фірми у супутніх галузях. Часто в кластери входять також фірми, працюючі з каналами збуту або споживачами, спеціалізовані провайдери інфраструктури, урядові та інші організації, що забезпечують спеціальне навчання, освіту, надходження інформації, проведення досліджень і надання технічної підтримки. На думку М. Портера, урядові структури, що мають суттєвий вплив на кластер, можуть вважатися його часткою. Кластери включають в себе підприємницькі структури та інші спільні структури приватного сектора, організації по співробітництву і захисту інтересів членів кластера [8].

Переваги кластерів як форм територіальної організації виробництва пояснюються тим, що вони краще погоджуються з характером конкуренції і джерелами досягнення конкурентних переваг, оскільки ефективніше, ніж галузі, використовують важливі зв'язки, співробітництво галузей, розповсюдження технологій, досвіду, інформації, маркетинг, а також пізнання потреб споживачів, що пронизують фірми і галузі. Кластери – дефініція просторової економіки, а методологія їх побудови може бути використана для організації співробітництва в межах регіональної або міжрегіональної економіки.

Як відмічає М. Портер, кластер являє собою форму сітки, що функціонує в межах географічної території, в якій близьке розташування фірм і організацій створює певні форми спільноти і підвищує частоту і рівень взаємодії. У цьому зв'язку успішне удосконалення кластера виступає результатом зусиль з побудови взаємовідносин, що є важливою характеристикою ініціатив, спрямованих на розвиток кластера [9]. Одночасно з цим М. Портер

відмічає складність створення кластерів у країнах, які розвиваються, що пов'язано з низьким рівнем освіти і кваліфікації робочої сили, застарілою технологією, нестачею доступного капіталу і слабим розвитком суспільних інститутів [10].

Порівняльний аналіз кластерів та інших інтеграційних формувань як просторових форм виробничо-фінансової діяльності підприємств агропромислового комплексу наведено в *табл. 1*.

тивний напрямок розвитку інтеграційних процесів. Широкий розвиток інтегрованих формувань, які відповідають характеристикам агрохолдингів, що пропагувалося останніми роками, виявило ряд суттєвих недоліків, пов'язаних зі слабо відрегульованою системою залучення інвестицій і впровадження інновацій. З цієї причини агрохолдинги проявили себе як неконкурентоспроможні суб'єкти ринкової економіки. Враховуючи викладені основні характеристики кластера як форми просторової

Таблиця 1

Основні характеристики форм агропромислової інтеграції \*

Ознака кваліфікації	Форма інтеграції	Особливості інтеграційних зв'язків
Галузева належність ініціатора об'єднання	Горизонтальна	Інтеграційні зв'язки охоплюють підприємства однієї або суміжних галузей і сприяють створенню великих багатопрофільних об'єднань
	Вертикальна	Ініціювання переробними підприємствами об'єднання учасників кооперації в єдиний технологічний ланцюг, що передбачає послідовне виконання всіх виробничих операцій у межах інтегрованого формування і досягнення синергетичного ефекта за рахунок ресурсних джерел учасників і зниження трансакційних витрат
	Побічна	Спрямування диверсифікації бізнесу в напрямок, у межах якого великі промислові підприємства інвестують галузі, не пов'язані з їхньою діяльністю
Територіальне охоплення	Міжрегіональна	Об'єднання сільськогосподарських і переробних підприємств у найбільш сприятливих для здійснення агропромислового виробництва природних і кліматичних умовах
	Обласна (регіональна)	Об'єднання переробних підприємств із сільськогосподарськими підприємствами, які створюють їх сировинну базу
Організаційно-економічна побудова	Агрокорпорація	Інтегровані агропромислові формування, створені шляхом об'єднання капіталів і праці юридичних і фізичних осіб
	Агрохолдинг	Організаційна форма інтеграції агробізнесу, що створює умови для ефективної організації виробництва і переробки сільськогосподарської сировини на основі стратегічного партнерства холдингової компанії і дочірніх підприємств шляхом об'єднання капіталу
	Агропромисловий кластер	Географічне (регіональне) зосередження сільськогосподарських і переробних підприємств навколо підприємства-лідера або локалізована значна кількість підприємств за принципом взаємодії і взаємозалежності з метою зміцнення конкурентних переваг, стабілізації положення на ринку і забезпечення довготривалих надійних партнерських відносин між фірмами при підтримці зовнішніх інституцій і влади

\* Розроблено автором.

Характерними особливостями для створення інтегрованих формувань АПК в даний час є:

- ✦ інтегровані структури, які здійснюють свою діяльність в умовах висококонкурентного середовища;
- ✦ діяльність інтегрованих структур, які відносяться до АПК, мають просторове закріплення.

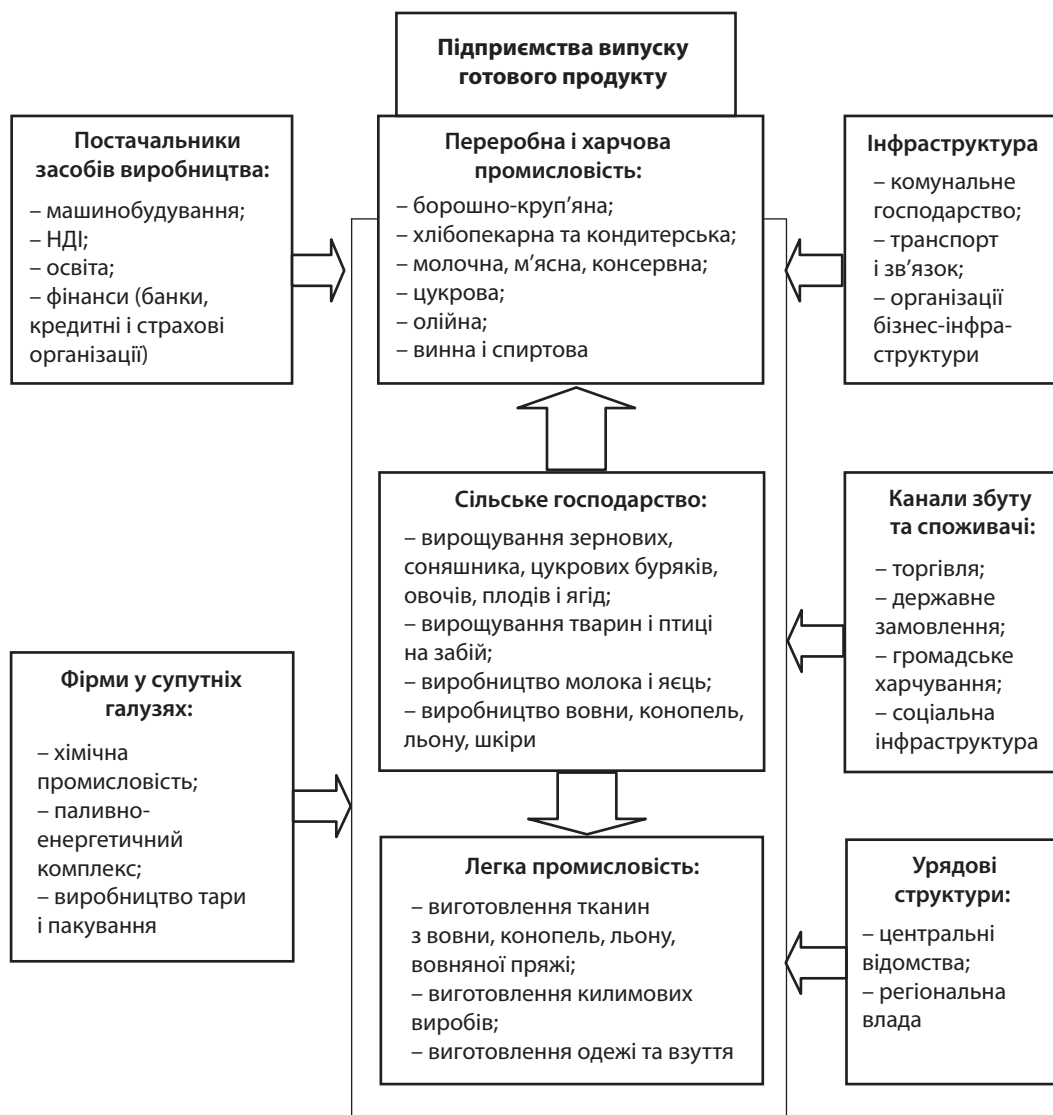
Слід звернути увагу на надмірну закритість великих виробничих систем у межах різних форм аграрних корпорацій і агрохолдингів як жорстких форм аграрно-промислової інтеграції. При цьому проблематичним стає практичне забезпечення централізації та децентралізації функцій управління, ефективне використання складових організаційно-господарського механізму.

Враховуючи відмічені обставини, доцільною є розробка інтеграційних форм, які дозволяють враховувати наявну ситуацію в галузі та обґрунтовувати перспек-

організації господарювання, стає можливим запропонувати типову модель агрокластера в економіці сільських територій, яка включає декілька основоположних елементів (*рис. 1*):

- ✦ підприємства з виготовлення готового продукту, представлені переробною, харчовою і легкою промисловістю;
- ✦ підприємства супутніх галузей;
- ✦ провайдери інфраструктури;
- ✦ канали збуту і споживачі;
- ✦ урядові структури.

Враховуючи проблему недостатньої конкурентоспроможності українського ринкового середовища, в економіці сільських територій склалася традиція діяльності великих підприємств АПК. Тому на першому етапі становлення кластерів компанії готового продукту можуть бути представлені також переважно великими фірмами.



**Рис. 1 . Типова модель агропромислового кластера в економіці сільських територій \***

\* Розроблено автором.

Слід відмітити, що дане положення не входить у протиріччя з ідеями зарубіжних економістів, Так, М. Ен-райт, провівши класифікацію кластерів, відмічав, що в них можуть бути найрізніші форми організації виробництва – від переважання малих компаній до домінування однієї великої корпорації, а також багато різних по величині фірм між цими крайніми [11]. Такий інструментальний вибір дозволяє використовувати всі переваги великих компаній, одночасно не дозволяючи їм займати домінуюче положення у регіональній економіці.

Це означає, що в процесі модернізації просторової організації агропромислового виробництва буде цілком корисним досвід, нагромаджений в ході створення і управління розвитком територіально-галузевих агропромислових кластерів.

### ВИСНОВКИ

Створення кластерів в агропромисловому виробництві сприятиме диверсифікації виробництва за галузевими ознаками і за формами організації за рахунок розвитку малого і середнього бізнесу на території, що,

у свою чергу, спричинить розширення податкової бази регіонального і національного бюджетів, оздоровить конкурентне середовище продовольчого ринку.

Це також дозволить зробити сільські території більш привабливими для аграрного бізнесу за рахунок зниження витрат і для населення – завдяки рівню комфортності для проживання. Особливу увагу необхідно приділити посиленню кооперативних і інтеграційних процесів шляхом підтримки створення різних галузевих союзів і асоціацій, що знаходяться у тісній взаємодії одні з одними. Дані організації, виконуючи функцію діалогу між бізнесом і владою, можуть залучатися до формування і реалізації регіональної соціально-економічної політики в цілому і по відношенню до окремих сільських територій.

Практична реалізація запропонованих методологічних підходів до просторової диверсифікації агропромислового виробництва за рахунок створення агропромислових кластерів сприятиме створенню сітки підприємств, здатних виробляти значні обсяги валової доданої вартості на основі глибокої переробки сільсько-



господарської сировини, що створює основу соціально-економічного прогресу сільських територій. ■

## ЛІТЕРАТУРА

1. **Нестерчук Ю. О.** Організаційно-економічні моделі міжрегіональної аграрно-промислової інтеграції / Ю. О. Нестерчук // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 17 – 24.
2. **Садовник О. В.** Галузеві напрями діяльності агрохолдингів України: сучасний стан і перспективи розвитку / О. В. Садовник : 36. наук. праць: спец. вип. «Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільськогосподарства України». – К. : КНЕУ. – С. 513.
3. **Зінчук Т. О.** Теоретико-методологічні засади диверсифікації сільської економіки в контексті європейського

досвіду / Т. О. Зінчук, В. І. Ткачук. // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 27 – 37.

4. **Бородіна О. М.** Агрохолдинг як база формування корпоративного аграрного устрою України / О. М. Бородіна, А. О. Гуртов // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 21 – 28.
5. **Андрійчук В. М.** Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. М. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3 – 9.
6. **Дієсперов В. С.** Наслідки утворення підприємств великих землеволодінь / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 83 – 89.
7. **Портер М.** Конкуренція / Портер М.: Пер. с англ. – М. : Вільямс, 2005.
8. **Enright M.** The Geographical Scope of Competitive Advantage // Stuck in the Region? Changing scales for regional identity / Edby E. Dirven, J. Grocnewegen and S. van Hoof. – Utrecht, 1993. – P. 87 – 102.

УДК 631.018.35

## ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРАРНОЇ СФЕРИ

ЖИДЯК О. Р.

УДК 631.018.35

### Жидяк О. Р. Проблеми вдосконалення механізму фінансування підприємницьких структур аграрної сфери

У даній статті розглянуто сутність організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення діяльності аграрних підприємств та окреслено проблеми його вдосконалення. Запропоновано численний комплекс чинників, який впливатиме на ефективне функціонування та вдосконалення організаційно-економічного механізму фінансування підприємств аграрної сфери. Також визначено напрями вдосконалення даного механізму фінансового забезпечення діяльності аграрних підприємств.

**Ключові слова:** механізм, фінансове забезпечення, аграрні підприємства, виробництво, управління, аграрна сфера.

**Бібл.:** 9.

**Жидяк Олександра Романівна** – кандидат економічних наук, доцент, кафедра обліку та фінансів, Львівський інститут економіки і туризму (вул. Менцинського, 8, Львів, 79007, Україна)

**E-mail:** gidyak@i.ua

УДК 631.018.35

UDC 631.018.35

**Жидяк А. Р. Проблемы усовершенствования механизма финансирования предпринимательских структур аграрной сферы**  
В данной статье рассмотрена сущность организационно-экономического механизма финансового обеспечения деятельности аграрных предприятий и очерчены проблемы его совершенствования. Предложен многочисленный комплекс факторов, который будет влиять на эффективное функционирование и совершенствование организационно-экономического механизма финансирования предприятий аграрной сферы. Также определены направления усовершенствования данного механизма финансового обеспечения деятельности аграрных предприятий.

**Ключевые слова:** механизм, финансовое обеспечение, аграрные предприятия, производство, управление, аграрная сфера.

**Библ.:** 9.

**Жидяк Александра Романовна** – кандидат экономических наук, доцент, кафедра учета и финансов, Львовский институт экономики и туризма (ул. Менцинского, 8, Львов, 79007, Украина)

**E-mail:** gidyak@i.ua

### Zhidyak A. R. Problems of Perfection of the Mechanism of Financing Entrepreneurial Structures of the Agricultural Sphere

The article considers the essence of the organisational and economic mechanism of financial provision of activity of agricultural companies and outlines problems of its perfection. It offers a multiple complex of factors that would influence efficient functioning and perfection of organisational and economic mechanism of financing agricultural companies. It also identifies directions of perfection of this mechanism of financial provision of activity of agricultural companies.

**Key words:** mechanism, financial provision, agricultural companies, production, management, agricultural sphere.

**Bibl.:** 9.

**Zhidyak Alexandra R.** – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Finance, Lviv Institute of Economy and Tourism (vul. Mentsynskogo, 8, Lviv, 79007, Ukraine)

**E-mail:** gidyak@i.ua

Структурна трансформація всієї економічної системи, у тому числі сільськогосподарського виробництва, формується та розвивається за участю певних механізмів: економічного, господарського, управлінського, фінансового та ін. Ці механізми формуються внаслідок впливу свідомих дій уряду та ринкових інститутів, а управлінська діяльність виявляє себе в конкретних практичних формах, реалізація яких

проводиться за допомогою сукупності інструментів, що складають основу управлінського механізму.

Окремі аспекти організації фінансового забезпечення аграрних підприємств ґрунтовно висвітлили в сучасній економічній літературі В. Амбросов, І. Бланк, О. Гудзь, М. Дем'яненко, Т. Єфименко, Б. Пасхавер, М. Кропивко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, Н. Танклевська, Л. Худолій, А. Чупіс, Т. Чернявська та ін. У працях цих